

A TELEPES KÖZSÉG HELYÉNEK KIJELÖLÉSE, AZ ÚJ TELEPÜLÉS LÉTREJÖTTE ÉS ELNEVEZÉSE

A TELEPES KÖZSÉG HELYÉNEK KIJELÖLÉSE

A telepés község helyének, fekvésének, főterének és utcáinak meghatározását – minden átmesélés helyett – legjobban e fontos eseményről készült részletes jegyzőkönyv magyarázza meg, amely így hangzik:

„Jegyzőkönyv. Felvétellett Felső-Kovil községháznál 1884. évi február hó 28-án. Tárgy: A magyar kir. kincstári uradalom, illetve pénzügyminisztérium által Torma Mátyás és társainak örökáron eladott felső-kovilyi, grahovói és Alsó-Kovily erdős területén, az illető vevők által kétszáz házból alakítandó község helyének kijelölése. Jelen voltak éspedig: Bács-Bodrogh megye törvényhatósága részéről Schmausz Endre alispán, a kijelölő bizottság elnöke, dr. Nagy Kálmán titeli szolgabíró és dr. Kresztits György titeli járási orvos. A Bács-Bodrogh megyei m. kir. építészeti hivatal részéről Tripolszki Gyula kir. főmérnök. A m. kir. államjavak zombori igazgatósága részéről Senetély Nathán m. kir. erdőmester. A fent nevezett erdőterületek vevőinek képviselőjében dr. Mátyus Arisztid budapesti ügyvéd mint jogügyi tanácsos és Dörner Márton Óbecsei lakos, mint közjegyzőileg meghatalmazott elnök. Kovily–grahovói községi előjárósága részéről Hernyakovics Emil községi bírósági és Grosch Vilmos községi jegyző. Elnöklő megyei alispán hivatkozással a m. kir. államjavak zombori igazgatóságának múlt évi december 2-án 5330 sz. ügy. nem különben Dörner Márton Óbecsei lakosnak mint a Kovily–grahovói erdőterületek vevői által közjegyzőileg meghatalmazott elnöknek jelzett áron, a körülményre, mely szerint az ide vonatkozó szerződés értelmében a vevők az általuk megnyert erdőterületen alakítandó községhez tartozandó házak építését már a jelen év tavaszán megkezdeni tartoznak. Ezért elérkezettnek találta az időt az alakítandó község helyének kijelölése céljából, hogy a szükséges helyszíni szemle, illetve tárgyalás megtartassék.”³

Schmausz Endre alispán ezután ismertette, hogy a tárgyalást február 28-ára, ugyanezen hónap 18-án tűzte ki, és meghívott valamennyi érdekelt felet, így a tele-

³ *Vajdasági Levéltár*, 421-es Fond, Tiszakálmánfalva. Jegyzőkönyv a kovil–grahovói telep kijelöléséről, 1884. 02. 28.

peseket és azok képviselőit is. Ezek után a tárgyalást megnyitottnak nyilvánította, és felkérte a jelenlévőket, hogy a létesítendő község helyének minél előnyösebb kijelölése céljából a kérdéses erdőterületet együttesen, a helyszínen tekintsék meg. A meghívottak a helyszínre mentek, ahol már a vevők-telepesek jelentékeny számban vártak rájuk. Meghallgatták a telepesek véleményét, majd egyöntetűen abban állapodtak meg, hogy a létesítendő községet a felső-kovili és grahovói erdőterületeknek azon részén lenne a legcélszerűbb létrehozni, ahol a Kátyról Kovil–Szt. Ivánra vezető út mentén egy természetes mélyedés⁴ van, és ettől a Kovil–Szt. Iván felé számított irányban – mintegy 172 méternyi távolságban – kezdődne, és Kovil–Szt. Iván község felé terjedne.

Az említett útvonal képezné a község főutcáját, maga a település pedig ettől az úttól jobbra és balra eső felső-kovilyi, illetve grahovói erdőterületeken, egyenlő szélességű kiterjedésben feküdne. Előnye e helynek, hogy a felső-kovilyi és grahovói erdőterületeknek úgyszólván a középpontját képezi, gazdasági és közigazgatási szempontból a legkönnyebben megközelíthető, területe vízszintes és egyenletes, a közelben talált kútnak a vize pedig jó minőségű és iható.

Ezek után Dörner Márton, a vevők jogi képviselője Schmausz Endre megyei alispán felhívására kijelentette, hogy az adásvételi szerződésben meghatározott 200 háznak, illetve az addig jegyzett 151 vevő által az 1885. év tavaszáig való felépítése teljesen biztosítottnak tekinthető. A jelenlévők az új község létesítése tekintetében még a következőkben állapodtak meg:

- „1. Hogy a község főtere szabályos négyszöget képezzen.
2. Hogy a főtér részére legalább 3 kat. holdnyi terület hagyassék még, hogy azon idővel a templomok célszerűen elhelyezhetők legyenek.
3. Hogy a község háza, jegyzőlak, két paplak, két iskola ugyanannyi tanteremmel és tanítói lakással, továbbá a vendéglő és orvoslak egy holdnyi területtel a főtéren, kórházépület szintén egy holdnyi területtel a község valamelyik utcájának a szélén – a temetkezési hely 2 holdnyi területtel a községen kívül legalkalmasabb helyen és végül 200 magánépület egy-egy holdnyi területtel, a főtéren kívül, lehetőleg egyletes alakzatú csoportokban jelöltessék ki.
4. Hogy a községnek Káty–Kovil–Szt. Iván útra eső főutcája ezen útnak szélességével egyenlő, a főutcával párhuzamos utcák és a keresztirányban lévő utcák 12-12, a községet körülvevő út pedig 10 öl⁵ szélességű legyen.
5. Hogy a nyilvános középületek legyenek kivételek, a magánházak pedig szintén lehetőleg cserép zsindegytel fedessenek.
6. Hogy a magánházak közös mezsgyére nem, hanem az egymást követő mezsgyékre építhetők, kikötés egyúttal, hogy a szalma, gyékény, vagy nád-födélű házak közötti távolság 8 ölnél kisebb nem lehet.
7. Hogy minden földagyag ház az illető utca színvonalába építhető.

⁴ Valószínűleg a Maleš-szállás körüli és a vele szemben levő természetes mélyedésről van szó.

⁵ Az „öl” vagy „bécsi öl” régi hossz mérték: 1,89648 métert jelent (hat láb).

8. Hogy földagyag, illetve vályogverő gödrökre 3 – közlegelőkre, vagyis az úgynevezett koplalóra 10 –, a község mint erkölcsi testület kiadásainak fedezésére legalább 200 – jegyzői illetményre 10, két tanítói illetményre egyenlő felosztás mellett 20 –, és lelkészi illetményre 20, vagyis összesen 263 kat. holdnyi jó minőségű földterület mint községi közvagyon marad meg. Világos kikötés, hogy a 20 hold lelkészi illetménynek az 1–100. számig terjedő házak utáni 10 holdnyi részét mindenkor a róm. kath. lelkész hasznélvezi. A község által kezelendő másik 10 holdnyi rész jövedelme a róm. kath. és más, majdan létező vallásfelekezeti lelkészek között olyan arányban lesz felosztva, mint ahogyan a vallásfelekezetek nagyságrendben egymáshoz viszonyulnak.
9. Hogy úgy tűzbiztonsági, mint közegészségügyi szempontból lehetőleg minden utcában és a község mindegyik külső oldalán legalább egy-egy közkút legyen biztosítva.
10. A külső földterületek két tagban és teljes holdnyi területekkel osztassanak ki és pedig úgy, hogy a 200 hákszám közül mindegyik, egyik tagját a felső-kovil–grahovói, másik tagját pedig az alsó-kovili területből kapja. A kiosztás folyamán fennmaradó külsőségi földtöbblet a községi kiadások fedezésére fenntartott 200 holdnyi területhez lesz csatolva.
11. Abban az esetben, ha a külsőségi területek lényegesen különböző minőségűek lennének, azok osztályozása alapján az egyes illetmények redukálva lesznek.”⁶

Ezek után, hogy a 3212 kat. holdat képező erdőterületek tervezett és elfogadott felosztása kielégíti a közcélokot, valamint a telepes vevők megélhetése biztosítottnak tekinthető, Schmausz Endre megyei alispán kinyilvánította, hogy az új község létesítése ellen a politikai hatóság részéről semmilyen ellenvetés nincs. Felszólította a telepeselek képviselőiben jelenlevőket, hogy a község létrehozására-telepítésére vonatkozó mérnöki tervezetet a jegyzőkönyvben rögzített határozatok alapján készítsék el, majd a tervezetet juttassák el hozzá, hogy megtegye a további szükséges intézkedéseket. Mivel a vevők által felmutatott névjegyzék pontossága iránt némi kételyek merültek fel, az alispán felhívta a vevők képviselőit, hogy a helyesbített névjegyzéket lehetőleg 30 nap alatt küldjék el neki a község mérnöki tervezetének betérjesztésével együtt.

A vevők képviselői kérték, hogy a megvett erdőterületek egyharmad részén, valamint a létrehozott község belterületén lévő bozotos-erdős részt minél előbb letarolhassák, megtisztíthassák az 1/3 rész, vagyis a 60 000 forintnyi vételár fejében.

Schmausz Endre végül figyelmeztette a vevőket és képviselőiket, hogy mindaddig, amíg a létesítendő község az adásvételi szerződés 6. pontja alapján, illetve a törvények értelmében mint politikai nagyközség nem alakul meg, addig Felső-Kovily községhez fognak tartozni. Az építkezés megkezdését a titeli szolgabírósnál

⁶ *Vajdasági Levéltár*, 421-es Fond, Tiszakálmánfalva. Jegyzőkönyv a kovil–grahovói telep kijelöléséről, 1884. 02. 28.

kell bejelenteni. Végül felszólította a telepeseket és képviselőiket, hogy a hatósági rendeletek kézbesítése és a telepések leendő előterjesztéseinek megfogalmazása céljából egy alkalmas egyént szükséges kijelölni, akinek nevét minél előbb a titeli szolgabíróval kell közölni.

Schmausz Endre Bács-Bodrog vármegye kiemelkedő közeleti vezető személyisége volt. Mindenben részt vett, mindenhol ott volt, ahol történt valami. A *Bácska* című megyei lap 1883. november 27-én *Kit válasszunk alispánnak?* cím alatt ezt írta róla: „Lakonikus felelet rá: Schmausz Endrét. Nem piciny testalkatáért, hanem azon erőteljes szellemért, mely e kis porhüvelyt éltetik. Tevékenysége példátlan.”

Mivel további észrevétel vagy kérdés nem merült fel, a jegyzőkönyvet a következő személyek írták alá: Schmausz Endre, Bács-Bodrog vármegye alispánja; Mareschán József magyar királyi jószágigazgató; Tripolszky Gyula magyar királyi mérnök; Hernyakovits Emil felső-kaboli bírósági elnök; Grosch Vilmos, Felső-Kaboli helyettes jegyzője; dr. Nagy Kálmán titeli szolgabíró; dr. Krsztits György titeli járási orvos; Senetély Nathán magyar királyi erdőmester; Mattyus Arisztid, a telepések budapesti jogi képviselője; Dörner Márton óbecsei postamester, a telepések közjegyzőileg meghatalmazott elnöke.

Az új település megalapításának e legfontosabb dokumentuma és az 1883. december 2-án aláírt adásvételi szerződés alapján közmegelégedésre megtörtént a telepbirtokot képező 3212 kat. hold erdős-bozótos földterület felosztása. A Grahovót képező 2563 kat. hold földből a tervezett 200 telepesek számára 2200 hold föld lett előrelátva, 10 kat. hold szántóföld és 1 kat. hold házhely minden családnak. A község számára 201, a koplaló (legelő), a jegyző, a római katolikus lelkész, a római katolikus tanítók, a köztemető, a főtér, az iskolák, a községháza, a jegyzőlakás, az orvoslakás, a paplak, a tanítólakások, más vallásfelekezetek és közcélú létesítmények számára 269 kat. hold föld. A sanaci terület részében 649. kat. hold földből a 200 telepesek számára 600 kat. hold lett előrelátva, családonként 3 kat. hold, közcélokra pedig 49 kat. hold. A grahovói földterület 94 kat. holdat kitevő részét szándékosan az utcák, a települést körülvevő út és a dűlőutak szükségleteire használták fel.

Érdekességként említem meg, hogy az újvidéki Hankónyi Ferenc – a telepések legfőbb toborzója – az adásvételi szerződésben még a telepések fő képviselője és a szerződés egyik aláírója, de már 1884. február 28-án a település kijelöléséről készült jegyzőkönyv a 152 telepesek jelölt helyett csak 151-et említ, mert a csaló, a szegény emberek bizalmával visszaélő Hankónyi ellen folyamatban volt a büntető eljárás. Nem találtam rá bizonyítékot, de a Magyar Királyi Államkincstár valószínűleg elkobozta tőle az igényelt 8 házhelyet és 8 birtokegységet, vagyis 112 hold földet, amivel Hankónyi a település leggazdagabb embere lett volna. Az viszont tény, hogy tovább nem szerepelt egyetlen későbbi, mind több nevet tartalmazó telepesek listán sem.

Hankónyi Ferencet egyébként hírhedt szédelőnek nevezte Dörner Márton telepesek elnök, akit a fölmerült problémák egyik fő okozójának nevezett addigi tetteiért.

AZ ÚJ TELEPÜLÉS LÉTREHOZÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI

Az új telepes község tervrajza Zomborban készült, eredeti példányra nem találtam. A telep helyének kijelöléséről készült jegyzőkönyv alapján aránylag egyszerű megrajzolni a nyílegyenes utcákkal és négyszög alakú, leginkább a téglalaphoz hasonlítható főtérrel tervezett falut – ilyen alapon jó néhány falurajz létezik.

A főutca mindkét oldalán 50-50 ház lett tervezve, mindegyik az előrelátott 1 holdas telken. A főutcával párhuzamos, a Káty–Kovil–Szt. Iván útvonaltól balra tervezett utca 50 házhelynek biztosított helyet csak az utca bal oldalán, mert a jobb oldalon a főutcai házak kertvégei voltak. Ugyanígy a főutcával párhuzamos, tőle jobbra levő utca szintén 50 házhelynek biztosított egy-egy hold telket az utca jobb oldalán, mivel bal oldalán a főutcai kertvégek voltak. A település ily módon való tervezése lehetővé tette, hogy idővel az egyholdas telkek két vagy négy részre legyenek felparcellázva. Ezáltal hosszú időre biztosítva lett a település fejlődése és a lakosság számának növekedése. Ma már alig néhány ház akad a faluban, amely az eredeti egyholdas telken fekszik.

Az építkezési engedélyeket a telepesek kérelme alapján a titeli szolgabíróság adta meg. Előtte a telepesek Mátyus Arisztid és Dörner Márton szervezésében Újvidéken értekezletet tartottak, amelyen a telkek kiosztását cédulákra írt telekszámok kisorsolásával végezték, így kerülve el a visszaélések lehetőségét. Közben Mátyus Arisztid Budapesten jó néhány megbeszélést tartott belügyminisztériumi államtitkárokkal és tanácsosokkal a telepes község lehetséges elnevezéséről.

Az 1884-es év tavaszán a telepesek egy része megkezdte az építkezést, az első három házat Mátyás Gábor, Masa Péter és Rajsli Gábor építette föl.

Megemlítem, hogy az 1883. december 2-án aláírt adásvételi szerződésben a vevők között egyikük neve sem szerepelt. A telepesek névsora állandóan változott, a tönkrementek, a reménytelenül várt helyére 1884-ben és 1885-ben új telepesek jöttek, akik mindenféleképpen a falualapítók közé tartoztak.

Az építkezés kezdetén kiderült, hogy egy új település létrehozása bizony nem könnyű feladat, az erdős területek megtisztítása pedig még nagyobb nehézséget jelentett. Mégis, az ott folyó munkálatok annyira fellelkesítették a zombori *Bácska* című megyei lap újságíróját, hogy ilyen tartalmú cikket jelentetett meg:

„F.-Kovil község határában lévő »Grahovo« nevű erdőben a titel–újvidéki országut mentében egy magyar és német ajku község van települő félben. Ezen új község neve »Tiszakálmánfalva«. Az egész község 200 magánházból és 9 középületből fog állani. A szép tavaszi idővel megérkezett az április ideje is. Örvend az ember szive, ha ezen munkás és életrevaló nép igyekezetét látja. Majdnem valamennyi házhely tulajdonos hozzá fogott az építkezéshez. A helyszínén az ember vidám dal mellett láthatja a falverőket, ácsokat és a szántó-vevő embereket. Az egész telep hasonlít hangyabolyhoz, mert a legfiatalabb férfitől a legöregebb aggastyánig, mindenki el van erejéhez képest foglalva. A fenyőszálat és a szükséges téglamennyiséget éjjel-nappal megtörhetetlen buzgalom és igyekezettel szállítják a kovili zárda melletti Ó-Dunából a helyszi-

nére. Az épületek valamennyien cserépszindellyel lesznek fedve. Sőt március hó 25-én a helyszínén megtartott bizottmányi gyűlésen az új község háza és iskolák felépítése iránt is tettek intézkedések. Ezen telep, míg községgé nem lesz elismerve, közigazgatási tekintetben F.-Kovil községéhez tartozik. Mikor az ember a helyszínére kirándul és látja az erdő sűrűjéből kiemelkedő háztetőket, és ha elgondolja, hogy ott egy év előtt – ami igen rövid idő – milyen elhagyott vadság uralkodott; úgy akarata ellenére bizonyos megmagyarázhatatlan érzés tölti el a szívet a magyarság életrevalósága iránt. Ezen magyar községtől igen sokat várnak; mert ez van hivatva idegen elem közt a magyar szellem terjesztésére és meghonosítására. Ezen telep létesülését e megye szeretett alispánjának és Dörner Márton ó-becsei postamesternek – aki ezen tiszakálmánfalvi telepnek buzgó elnöke – köszönheti. Ezen honfiak szerény munkálkodását koronázza a magas égs eredménydús sikere!” (BÁCSKA 1884. 04. – r. l. aláírással.)

1884-ben kevés ház épült föl, a telepesek jó része a kivételesen zord telet nád-dal vagy szalmával fedett kis házakban, inkább kunyhókban vészelték át. A legszegényebbek ezt sem tudták maguknak biztosítani, ezért ideiglenes otthonukat föld alatti helyiségek képezték, amelyeknek tetőzetét gerendák, rajtuk az ágak, gallyak, falevelek s végezetül a föld takarták. Sokan megbánták, hogy elhagyták ilyen-olyan szegényes otthonukat, a nehéz életfeltételeket, és az új környezetben nyomorúságos körülmények között tengődtek.

1885 tavaszára a telepesek körülbelül egyharmada volt képes befejezni az építkezést, a második harmada csak belekezdett az építkezésbe, de szorult anyagi helyzete miatt azt képtelen volt folytatni. A telepesek utolsó harmada pedig hozzá sem fogott az építkezéshez. A vételár részleteit és a kamatokat nem tudták törleszteni.

A legnehezebb pillanatokban, amikor az új település fennmaradása forgott kockán, a telepesek nagy szerencséjére választmányi elnökük, Dörner Márton levelet írt Tisza Kálmán miniszterelnöknek (1885. március 2-ai keltezéssel), amelyben beszámolt a csaknem legyőzhetetlen akadályokról az új község létrehozásával kapcsolatban:

„Nagyméltóságú Belügyminiszter úr! Kegyelmes Uram!

A kovily–grahovai erdős területen alakítandó nagyközség ügye a csaknem legyőzhetetlen akadályok és zavargásokba ütközve, immár a kérdésessé vált telep létének vagy bukásának jövője a lehető legrövidebb időn belüli orvoslásra szorul.

Hankónyi Ferenc, a hirhedt szédelgő a települni szándékozók összeírása alkalmával a lehető legnagyobb visszaéléseket és mulasztásokat követte el amikor magát hol miniszteri biztosként, hol telepesek elnökeként, hol pedig len ügyvédként fosztogatta a települni szándékozókat, s azok névsorában olyan egyéneket vett fel kik szegények voltak mint a templom egerei. Hankónyi ezirányú üzérkedéseit a kormány becsukott szemmel követte, mely cselekedeten keresztül beszennyezte az általa képviselt szent ügyet!

A különböző vallásfelekezeti és nemzetiségű telepesek között mindjobban elfajzó gyűlöletnek a verekezésben történő megnyilvánulása komoly akadály-

lya a telep békés egységének, melyet még inkább szit egynéhány orvgazda és egyéb munkakerülő.

Egyes bajok elkerülése érdekében a telepesek budapesti ügyvédje Mátyus Arisztid személyében tapintatos de erőteljes közbenlépésén keresztül már orvoslást nyertek, de a telepesek által a már elkövetettet ő sem nyilváníthatta el nem követettek. Mátyus Arisztidnak az ez irányban tett fáradságtalan munkája a telepesek által is a legnagyobb elismerést érdemeli.

Az 1883. december hó 2.-án kötött adás-vételi szerződéssel a Magyar királyi államkincstár a telepesekkel szemben oly keresztülvihetetlen feltételeket rőtt ki, melyek ha nem kapnak mielőbb orvoslást, úgy a telep teljes elpusztulásra lesz ítélve.

Feltételezzük, hogy az adás-vételi szerződés értelmében minden telepes család rendelkezett 1 000.- forinttal, melyen keresztül jogot nyert a települni szándékozók névsorában való felvételre. A kormány egyik kalkulálása alapján a kötelezővé vált 1 000.- forintnyi pénzüsszeg birtokolása azonban koránt sem volt elegendő egy telepes családnak a kezdő nehéz anyagi gondok megoldására. Ha ebből az összegből a telepes családok egyedenként befizetik az erdőbirtok kötelező egy harmadának értékét, a 300.- forintot, akkor az eképpen fennmaradt 700.- forint összeg kevésnek bizonyul arra, hogy a telepesek családi házaik időbeli felépítésének tegyenek eleget – ennek határideje 1885 tavasza volt.

Bár ebben az időben minden telepes család birtokában van 4 k. h. szántóföldnek, melyről még termést nem aratott, felvetődik a kérdés, hogy miből fizetné ki az erdőbirtok második harmadának – azaz a második 300.- forintot –, valamint az egész birtokot terhelő 6%-os évi kamatot.

Mind ezektől eltérően még súlyosabb teherként nehezedik a telepes családokra az erdőbirtok vételára 180 000.- forint értékben, melyért a telepesek a legbensőségebb árverés meghirdetése mellett sem tudtak többet mint 128 000.- forintot elérni.

1883 december hó 2.-án a telepesek kötelezve voltak az adás-vételi szerződés értelmében az erdőbirtok vételárának első egy harmadának a befizetésére 60 000.- forintnyi összeggel, de az ösz birtok vételárába is adósak maradtak még a Magyar királyi kincstárral szemben 545 000.- forint értékével, valamint az erre eső 6%-os évi kamat összegével.

Ezek után megemlítendő még az a súlyos körülmény, mely szerint az ösz birtok átadása pillanatában, 529 kat. hold terület volt csak művelhető. Ha holdanként az említett terület 25.- forintnyi tiszta évi jövedelmet nyújtana, akkor a telepesek az évi 13 225.- forintnyi jövedelemmel szemben 24 300.- forint kiadás állna fen!

A tudatlan és tapasztalatlan félre vezetett telepes családok az adás-vételi szerződés megkötése pillanatában nem voltak tisztában azzal, hogy egy erdőbirtok letarolása és földjének művelhetővé tévése milyen nagy anyagi kiadás-ként fog nehezedni vállaikra. Mivel e munkálatok elvégzésére tehetetlenek, kénytelenek holdanként 50-től 60.- forintot fizetni, vagy ellenértékül a munkálatok elvégzője részére a földet háromtól-négy évig terjedő időszakra haszonélvezet címén bérben adni.

A szebb és a sikeresebb jövő elérése érdekében az elmúlt évben 400 kat. hold erdőbirtok drága pénzért szánhatóvá vált »karinthiai« napszámosok által.

A települési komplikációk, bajok és egyéb kellemetlenségek forrását egyedül és csakis az adás-vételi szerződés túl szigorú feltételeiben, a telepes családok tájékoztatlanóságában és a telepesek becsapásában keresendő. A telep helyzete pillanatnyilag a lehető legsúlyosabb, s ha ideje korán segítség nem érkezik, a telepeseket a végelszegényesedés, a telepet pedig a pusztulás fenyegeti.

Igaz ugyan, hogy fáradozásaimnak és nagy erőfeszitésemnek nyomán sikerült addig vinni a dolgot, hogy immár mindegyik telepes négy kat. hold szántóföldnek a birtokában van, és félig meddig kedvező termés mellett talán ezen a négy holdon családjával nagy nehezen meg is élhetne, de kegyeskedjék Nagyméltóságod tekintetbe venni, hogy mindezen embereket tavaly a legrosszabb és legsilányabb termés sulytotta, hogy nagy részük már most is februárban a legnagyobb nélkülözéseket szenvedti, minek folytán nagy része adósságokkal és azok terheivel küszködik. Akinek volt is talán otthon, a falujában némi vagyonocskája, azt már eddig eladni kényszerült. Méltóztassék továbbá kegyesen megfontolni, hogy ezen szegény emberek egy erdő közepén hatóság, lelkész és tanácsadó nélkül vannak, hogy gyerekeik részére iskola nincs, és hogy köztük sok izgága, bujdosó és nyugtalan ember van, kik a közbékét folytonosan zavarják. Csak példának hozom fel, hogy a megyei hatóság által a zsblyai katolikus lelkész helyettes részére kiutalt föld átadását még karhatalmi szervek mellett sem voltak hajlandóak átengedni, hogy zsidó telepest, vagy zsidó irtási vállalkozót életveszélyes fenyegetéssel illetik, de nem hajlandóak beengedni a telepre.

Én mint a telepesek által egyhangúlag elfogadott elnöke, a béke és rend érdekében szükségesnek tartom, hogy a hatóság rendfenntartókat mielőbb a telepre beosztani sziveskedjék, amiálltal a rendzavarók és izgató elemek megfékezve lennének.

Az így kialakult nehéz anyagi helyzetben a telepesek jelentős része, a törvénybe ütköző települési feltételek ellenére birtokaiknak egyes részeit kénytelenek áruba bocsájtani, ami álltal az eredeti adás-vételi szerződés névsorában foglalt telepesek egy harmada az ez irányú vállalkozásba bebukottnak tekinthető.

A helyzet Nagyméltóságod előtt leplezetlen nyílt feltárása után, engedje meg kegyelmes Uram, hogy előadjam szerény nézetemet, miként lehetne a kincstár újabb megterhelése nélkül a legégetőbb bajokon segíteni, a rendet és békét a telepen helyre állítani, a kettőszáz családot a reá biztosan várakozó koldusbottól megóvni, és végül miután Nagyméltóságod megengedni kegyes volt, hogy az alakítandó új község Nagyméltóságod nevét viselje, miként lehetne a telepítés megbukását, ami bizonyára Nagyméltóságod atyai szívének is rosszul esne, célszerű intézkedések által megakadályozni.

- Az össz birtok vételárának egy 30–40 évig terjedő földhitelintézet kölcsönére átalakítani,
- mivel, hogy a földek birtokba vételének legnagyobb akadályja az erdő és annak irtása, valamint a letarolt fák kihordása az erdőből, az esedékes birtok vételár törlesztésének elhalasztása volna a legcélszerűbb, miálltal ez az

összeg, az erdő fának irtására lenne felhasználva, s így a telepesek gyorsabban jutnának birtokaikhoz, amivel anyagi helyzetük lényegesen javulna, – a hatósági tekintély érdekében a nyugalom biztosítása és rendbontó elemekkel szemben állandó szolgálatot teljesítő két hatósági csendőr kirendelése.

A telepítés minden időben és mindenütt nagy és súlyos bajokkal járt. Ám míg a más telepítésekénél, mindenütt az ország nem jelentéktelen hozzájárulásával, helyenként nagy áldozataival volt keresztül vihető, engedje meg Kegyelmes Uram, remélnem, hogy ezen esetben, midőn egy életerős nagy község alakítása a fő cél idegen nemzetek közé, midőn ezen község Nagyméltóságod azon kegyében részesült, hogy Magyarország történetébe arany betűkkel beirt nevét viselheti, hogy a magas kormány ezen településtől sem fogja kegyes jóakarátát megvonni, és nem fogja engedni, hogy kettőszáz magyar család, kiknek végül nagy része mégis csak iparkodó és becsületes emberből áll, a tönk szélére jusson.”⁷

TISZA KÁLMÁN ÉS SZAPÁRY GYULA MEGMENTI AZ ÚJ TELEPÜLÉST

Dörner Márton nem kapott gyors választ, a kormányok malmai általában lassan örölnek. A kisemberek baja sokszor elveszik a nagypolitikában. A telepesek jó része a józan észre hallgatott: nem fizette az adósságot, hanem azon a pénzen befejezte, folytatta vagy elkezdte az építkezést. Lesz, ami lesz alapon nem hagyhatták ki az építkezésre legjobban megfelelő, tavasztól őszi terjedő időt.

Közben Dörner Márton minden tőle telhetőt megtett a település megmentése érdekében. Támogatókat és segítséget keresett, és ez sikerült is neki. A zombori *Bácska* lapban 1885. október 13-án a következő hír jelent meg:

„Szapáry Gyula gróf pénzügyminiszternél f. hó 7-én a pénzügyminiszteri palotában a kovilygrahovai telepítvényesek küldöttsége tisztelgett Bende Imre orsz. képviselő vezetése alatt. A küldöttség tagjai voltak: dr. Nagy Kálmán titeli szolgabíró, Dörner Márton a telepesek elnöke, Polereczky Pál lelkész, több telepes és Mátyus Arisztid budapesti ügyvéd mint ezen telepítvény jogi tanácsosa. A küldöttség a pénzügyi terhek enyhítését kérte. A pénzügyminiszter a küldöttséget megnyugtatta s így ezen több száz családból álló telepítvény létesülése biztosítottnak mondható. Az új község Újvidék és Titel közt a Duna mellett épül, életerős és munkaszerető nép lakja. A 3212 holdnyi határ kincstári földbirtokot képezett, s Bács-megye egyik legszebb községének ígérkezik. A küldöttség Tisza Kálmán miniszterelnöknél is tisztelgett” (BÁCSKA 1885. 10.: 2).

⁷ *Vajdasági Levéltár*, 421-es Fond, Bács-Bodrog vármegye, Tiszakálmánfalva. Dörner Márton telepes elnök levele Tisza Kálmánhoz, 1885. 03. 02.

Bende Imre Baján született 1824-ben, Futakon volt plébános 1854-től 1869-ig. Az újvidékiek plébánossá választották, és június 11-étől 1886. július 15-éig szolgált itt apátplébánosként, majd kalocsai kanonokká nevezte ki az uralkodó, egy évre rá pedig nyitrai püspökké. Az újvidékiek két ízben is beválasztották a Magyar Országgyűlésbe képviselőjüknek.

„Újvidék összes kulturális és jótékony célú intézetei úgyszólván mind az ő nevéhez fűződnek. A hitközségi autonómia szervezete, a kir. kath. magyar főgymnasium, a zárdai leányiskola, melyet még bold. Haynald Lajos a Keggl-féle háznak 18 000 frton [forinton] való megvétele által alapított s ugyancsak később már Kopper alatt 9000 frton bővített, a polg. fiú- és leányiskola stb. mind az ő munkásságának fényes bizonyítékai. Az új templomban ott díszleg az újvidéki kir. kath főgymnasium által emlékére emelt ablak üvegfestmény, mely intézetnek nemcsak létesítője, hanem lelkes pártolója volt mindig. Nevét nemcsak hívei, hanem a város összes lakói büszkeséggel említik s emlékét Újvidék a késői korig kegyelettel fogja őrizni” (MATUSKA 2002).

Semmi kétség afelől, hogy a küldöttség fogadását Bende Imre szervezte meg. Érdekes, hogy a Tisza Kálmánnal folytatott megbeszélésről, amely ugyanaznap történt, mint Szapáry Gyulával, a *Bácska* csak megkésve, 1885. november 3-án ad hírt a következőképpen:

„Említettük, hogy minapjában Bende Imre újvidéki apát-plébános és országgyűlési képviselő vezetése mellett Tiszakálmánfalváról egy küldöttség járt a miniszterelnöknél és a pénzügyminiszternél, a telepítvényesek és a m. kir. államkincstár közt kötött adás-vételi szerződés módosítása és a község részére több jogos kedvezmény kieszközlése végett. Ugyanez alkalommal a telepítvényesek derék elnöke, Dörner Márton, a miniszterelnöknek egy emlékiratot nyújtott át, melyben elősorolja a telepítvényesek jelenlegi tarthatatlan helyzetét, az adás-vételi szerződésből származó visszasságokat és nehézségeket, a község további életképes fejlődésére felsorolta a szükséges intézkedéseket” (BÁCSKA 1885. 11.: 2).

A küldöttség kérelme meghallgatásra talált, és ennek alapján a kincstár és a telepések között 1888. január 6-án létrejött egy új örökös adásvételi pótszerződés, amellyel biztosítva lett a település fennmaradása és fejlődése.

Tisza Kálmán kormánya, az utána következő kormányok és minisztériumok, valamint a kalocsai érsekség hathatós támogatásával fokozatosan épültek az új község középületei. Működni kezdtek a helyi hatalmi és önkormányzati szervek. Mindez lehetővé tette, hogy lassan, ha nem is teljesen az eredeti elképzeléseknek megfelelően, de a Csajkás-vidéken létrejött egy életképes nagyközség.

A TELEPÜLÉS ELNEVEZÉSE: TISZAKÁLMÁNFALVA

Már a település tervezésének idején felvetődött elnevezésének a kérdése. Kijelölése előtt – és utána is – ideiglenesen kovil–grahovói telepként emlegették. Ezen a néven az új település közigazgatásilag sohasem nyert hivatalos jóváhagyást. Sem a környező szerb falvak lakosságának, sem a magyar telepeseknek a tudatában nem honosodott meg. A magyar telepesek egymás között „Újfalva”-nak, „Újtelep”-nek, a környékbeli kovili, kátyi, kovil–szt. iváni szerbek „Novo Seló”-nak, „Novo Naseljé”-nek, a kezdetben kisebb létszámú német telepesek pedig „Waldneudorf”-nak nevezték az új települést. A német elnevezés is tükrözte a valóságot, hiszen valóban egy „erdei új faluról” lehetett beszélni. Tekintet nélkül, hogy a települést Tiszakálmánfalvának vagy Budiszavának hívták hivatalosan, a német lakosok egymás között mindig a német Waldneudorf elnevezést használták egészen a mai napig. Önerzetük, rátartiságuk dicséretes.

A „Tisza-Kálmánfalva” elnevezés ötletgazdája ismeretlen, de valószínű, hogy Dörner Márton a kezdeményező. Az első írásos nyom Mátyus Arisztid ügyvédi költségjegyzékében⁸ található meg, aki 1884. szeptember 10-én Schreiber belügyminiszteri tanácsossal, majd október 23-án egy Farkas vezetéknévű belügyminiszteri tanácsossal tárgyalt az új község elnevezéséről. Az biztos, hogy a Tisza-Kálmánfalva név kezdettől fogva „játékban” volt, hiszen a *Bácska* című lapban 1884. április 20-án megjelent első „ömlengő” cikk az új települést már ezen a néven nevezi. Dörner Márton pedig a Tisza Kálmánhoz írt levelében (1885. március 5-én) írta, hogy a támogatásra szorult község „Nagyméltóságod azon kegyében részesült, hogy Magyarország történetébe arany betűkkel beírt nevét viselheti”. Tehát Tisza Kálmán személyes beleegyezése már ebben az időben megvolt tekintet nélkül arra, hogy a hivatalos döntés csak azután született meg a település elnevezéséről, miután fennmaradása bizonyossá vált.

Önálló nagyközséggé való nyilvánításakor – 1894. július 7-én – a belügyminiszteri döntés értelmében a település neve: Tisza-Kálmánfalva.

A helységneveket szabályozó 1898. évi negyedik törvénycikk elrendelte, hogy minden helységnek csak egy hivatalos neve lehet: magyar vagy magyaros hangzású. Bács megye akkori alispánja – Karácsonyi Gyula – javaslata alapján a megyei közgyűlés meghatározta Bács megye új helységneveit. Tisza-Kálmánfalva elnevezése természetesen megmaradt, csak az írásmódja változott, ettől kezdve a település hivatalos neve: Tiszakálmánfalva (ÚJVIDÉKI HÍRLAP⁹ 1902. 06.). Ekkor lett Bács megye hivatalos elnevezése Bács-Bodrog vármegye.

Az az állítás, hogy a falu elsődleges elnevezése „Budiszava” (a közelében lévő erdő neve), és a hivatalos neve csak később lett Tiszakálmánfalva, egyszerűen nem felel meg a valóságnak. Eszerint az első világháború befejezése után csak visszakapta eredeti nevét, a Budiszava elnevezést.

⁸ Masa Tibor helybeli nyugdíjasnak az 1970–80-as években összegyűjtött dokumentációja alapján.

⁹ Az *Újvidéki Hírlap* 1891 és 1909 között Nemes Sándor tulajdonában levő politikai hetilap volt.

Ezt *Újvidék enciklopédiájában* dr. Slobodan Ćurčić és mr. Boško Brzić szerzőpáros állítja (POPOV 1995: 197), nem jelölve meg semmilyen dokumentumot vagy forrásmunkát állításuk igazolására. Sem a korabeli szerb sajtóban, sem az 1880 és 1890 közötti Kabolra vonatkozó levéltári anyagokban, sem a kiemelkedő szerb történészek által írt *Šajkaška* című könyvben (GAVRILOVIĆ 1975 I–II.) nincsen semmilyen adat, hogy a falu első elnevezése Budiszava volt.

A CSAJKÁS-VIDÉKI SZERB FALVAK LAKOSAINAK ÉS A SZERB SAJTÓNAK A VÉLEMÉNYE TISZAKÁLMÁNFALVÁRÓL

A *Zastava* című lap hűen tükrözi azt a közhangulatot, amely 1885–86 folyamán a Sajkás-vidéki szerb polgárok között uralkodott, ezért erre a szerb újságra támaszkodva érzékeltethetjük a környező falvak lakosságának nézeteit és véleményét az alakulóban levő magyar községről.

Az 1885 áprilisában megjelent *Zastava* szerint, noha a telepések az egy kat. hold – akkor még erdővel borított – szántóföldet a Magyar Kincstártól több mint húsz év lefizetésre kapták, helyzetük 1885 áprilisára nagyon súlyossá vált, hiszen a grahováói erdős terület irtása teljes mértékig kimerítette őket, anyagilag az összeomlás határán álltak. A házak építése ugyanakkor szépen haladt. A cikkből megtudhatjuk, hogy az első három ház már 1884 augusztusára elkészült. 1885 áprilisában pedig mintegy 30 teljesen, illetve 35 félig felépült házzal lehetett találkozni a faluban, a lakosság maradék része pedig náddal vagy szalmával fedett kunyhókban élt. A *Zastava* szerint azonban a telepések igyekezete hiábavaló, hiszen Tiszakálmánfalva nem létezhet, a magyar lakosságnak előbb-utóbb el kell költöznie, mert semmiképpen nincsenek meg a fennmaradásukhoz szükséges feltételek. A magyar kormány-nak „ideje lenne belátnia, hogy telepítési politikája – amelynek az a célja, hogy egy magyarlakta községet hozzon létre szerb többségű környezetben – eleve kudarcra van ítélve, és bűn felhasználni a szegény telepéseket arra, hogy magyarosítást végezzenek a művelt, iskolázott szerb lakosság körében” (ZASTAVA 1885. 04.: 3).

Az 1885. októberi *Zastava* azt a hírt közölte, hogy a telepések küldöttsége Tisza Kálmán miniszterelnöknél járt alamizsnáért könyörögni. Ugyanis a „hegyekről összeverődött magyar telepések szorgalmukban nem vetekedhettek a rácokéval” (ZASTAVA 1885. 10.: 4–5), ezért annyira elviselhetetlen életkörülmények közé kerültek, hogy a vételár első részletét sem voltak képesek kifizetni.

A délvidéki betelepítéseket az akkori szerb kisebbség és szerb sajtó erőteljes bírálata és tiltakozása kísérte. Ez kisebbségi szempontból érthető. Bács-Bodrog és Torontál vármegyékbe a magyar állam 1880 és 1900 között 14 000 magyart, 2500 németet és 1200 más nemzetiségű lakost telepített.

Tény, hogy ezek a betelepítések megközelítőleg sem érik el az első és a második világháború utáni bármely szláv betelepítés nagyságát – nem is szólva az 1990 utáni, több hullámban érkező menekültekről.

AZ ÚJ ÖRÖKÖS ADÁSVÉTELI PÓTSZERZŐDÉS FELTÉTELEI

Miután Tisza Kálmán miniszterelnök és gróf Szapáry Gyula pénzügyminiszter 1885. október 7-én Bende Imre országgyűlési képviselő vezetésével fogadták Tiszakálmánfalva küldöttségét, a kincstárnak több mint két évre volt szüksége, hogy elkészítse az 1888. január 6-án a telepesekkel kötött örökös adásvételi pótszerződést, amely aránylag kedvező feltételekkel biztosította a telep fennmaradását.¹⁰ Előzőleg Móricz Vince, a kormány pénzügyi tanácsosa mint miniszteri kiküldött 1886. július 31-én a helyszínen mérte fel a helyzetet, amely teljes egészében egyezett Dörner Márton drámai hangú levelének tartalmával, amelyet 1885. március 5-én Tisza Kálmánhoz intézett.

Az új örökös adásvételi pótszerződés eléggé, talán szándékosan hosszadalmas előkészítése jól jött a telepesek számára. Jó két évig nem fizettek semmilyen adóságot, és akik ezt az időt jól ki tudták használni, azok az építkezésre fordították minden figyelmüket. Így is a telepesek jó része kényszerből vagy könnyelműségből adta el egyholdas telkének részeit, ami főleg a magyar telepesekre vonatkozott. Az eladott telekrészeket általában a törekvőbb, szorgalmasabb és nagyobb anyagi támogatással rendelkező németek vették meg. Az eredetileg tervezett 200 telepes helyett az 1888. január 6-án kötött adásvételi pótszerződést már 369 vevő írta alá a kincstárral. A szerződést aláírók meglelt névsora viszont csak 231 nevet tartalmaz, ami azt jelenti, hogy a többiek később írták alá a pótszerződést, és hogy a lakosság még akkor is állandóan változott. A pótszerződés aláíróinak első csoportjába tartoznak a következő személyek:

Sorszám	A fél neve	Házszám
01.	Szabó István	1.
02.	Hajduk Józsefné	4.
03.	Szilvási Ágnes	2.
04.	Bauer Mátyás	3.
05.	Varga Jakubecz Borbála	4.
06.	Józsa Bálint	4.
07.	Bunyik Vincze	5.
08.	Schwalm György	6.
09.	Hoffmann Ádám	7.
10.	Göttl Jakab	8., 13.
11.	Gollmann Jakab	9., 20.

¹⁰ A dokumentum neve *Örök adás-vevési pótszerződés*, a közérthetőség miatt használom „az adásvételi pótszerződés” elnevezést.

Sor- szám	A fél neve	Házszám
12.	Kuszli Ferencz	10.
13.	Bertok Ferencz	10.
14.	Döme Vincze	11.
15.	Szatmári Samu	11.
16.	Torma Mátyás	12., 26.
17.	Ifj. Kasza István	14.
18.	Kasza Istvánné	14.
19.	Enzminger Jakab	15.
20.	Csernik Pál	15.
21.	Enzminger Henrik	68., 17.
22.	Cséh Jakab	18.
23.	Ursch Mihály	19.
24.	Dujmo György	21.
25.	Dujmo Györgyné	21.
26.	Czéh János	22.
27.	Ifj. Alexander János	23.
28.	Zséli József	24.
29.	Zséli Józsefné	24.
30.	Nagyidai János	25.
31.	Derkovics István	27.
32.	Kovács Márton	27.
33.	Hermetz Károly	28.
34.	Lutzik Pál	29.
35.	Novák Gáspár	30.
36.	Steigele Péter	31., 100.
37.	Özv. Mandinetz Kutina Anna	32.
38.	Bátori Ferencz	33.
39.	Bátori Ferencné	33.
40.	Góz Lajos	34.
41.	Id. Avramszki János	35.
42.	Katona József	36.
43.	Odry Pál	85., 169., 37., 44.
44.	Kókai János	38., 165.
45.	Wir György	39.

Sor- szám	A fél neve	Házaszám
46.	Bukros Antal	40.
47.	Dudás József	40.
48.	Zséli Antal	41.
49.	Hermetz Károly	42.
50.	Zsirko Ilona	42.
51.	Ifj. Drobnyik József	43., 125., 196.
52.	Kiss János Olajos	45.
53.	Dudás György	46.
54.	Dobosi Gergő	47.
55.	Varga Péter	48.
56.	Tirján Dániel	48.
57.	Fuszkó János	49.
58.	Simon Ádám	50., 142.
59.	Schmidt János	51.
60.	Babinyecz István	52.
61.	Arasz Jakab	53.
62.	Haug Jakab	54.
63.	Basa András	55.
64.	Basa Andrásné	55.
65.	Tóth Mátvás	56.
66.	Bercsényi Mihály	57.
67.	Koszt János	58.
68.	Koszt György	59., 08.
69.	Schnur Herman	60.
70.	Ziwich Frigyes	204., 60.
71.	Lenhardt János	61.
72.	Szeko Antal	62.
73.	Ruzsányi Benedek	62.
74.	Drobnyik János	63., 64.
75.	Wurtz András	65.
76.	Gombár Mihály	66.
77.	Józsa Bálint	66.
78.	Schmidt János	67.
79.	Gábor Imre	69.

Sor- szám	A fél neve	Házaszám
80.	Halasi Mátyás	70.
81.	Halasi Mátyásné	70.
82.	Gollmann János	71.
83.	Varga Mihály	72.
84.	Illés Anna	73.
85.	Pap András	73.
86.	Nagyidai János	74.
87.	Vanyur Pál	75.
88.	Pászthy Imre	80.
89.	Jankovits János	80.
90.	Viczko Mihály	81.
91.	Viczko Mihályné	81.
92.	Neidhöfer Jakab	82.
93.	Nesztaretz István	82.
94.	Horváth Ambrus	83.
95.	Uborka Antal	84.
96.	Hász Ágoston	86.
97.	Schnur Jakab	87.
98.	Schnur Jakabné	87.
99.	Tóth Károly	88.
100.	Reichert János	88.
101.	Fodor Julis, férj. Borbás Andrásné	89.
102.	Schwalm György	90.
103.	Krum János	91.
104.	Roth György	92.
105.	Gollmann Károly	92.
106.	Mészáros Antal	93.
107.	Mészáros Antalné	93.
108.	Molnár Ferencz	94.
109.	Tóth Ferencz	95.
110.	Szkotovits Ferencz	95.
111.	Cziczéri Péter	96.
112.	Tóth Pál	97.
113.	Kovács József	98.

Sor- szám	A fél neve	Házszám
114.	Talló Ferencz	99.
115.	Talló Ferenczné	99.
116.	Takács Mihály	101.
117.	Gulyás József	101.
118.	Schuhmacher Jakab	102.
119.	Burkhardt Károly	103.
120.	Szekeres Albert	104.
121.	Schmidt Bálint	105.
122.	Bischof Krisztian	106.
123.	Milanovits Mihály	107.
124.	Grisza Szilveszter	108.
125.	Sára István	109.
126.	Sára Istvánné	109.
127.	Haug Dániel	110., 207.
128.	Czimbal Péter	111.
129.	Böhm Ferencz	112.
130.	Zséli András	113.
131.	Baksa János	113.
132.	Adók József	114.
133.	Masa Péter	114.
134.	Ifj. Burkhardt Károly	115.
135.	Fodor Ferencz	116.
136.	Nagy Márton	117.
137.	Schmidt János	118.
138.	Povazsan Gergely	119.
139.	Topolcsányi Pál	120.
140.	Sonnenfeld Friderika	121.
141.	Szabó Ferencz	122.
142.	Kaluzsa Ferencz	122.
143.	Kalmár Mihály	123.
144.	Kovács János	124.
145.	Szabó István	126.
146.	Szabó Istvánné	126.
147.	Kohanecz János	127.

Sorszám	A fél neve	Házszám
148.	Nagy Örzse	127.
149.	Drobnik Gergely	128.
150.	Grisza István	129.
151.	Hoffmann Péter	134.
152.	Kiss János	135.
153.	Piros Lajos	136.
154.	Schmidt Jakab	137.
155.	Klemensz Jakab	137.
156.	Gubranszky István	143., 138.
157.	Hasovits Imre	139.
158.	Pápista István	140.
159.	Takács János	141.
160.	Süli Halasi Verona	143.
161.	Spirta Demeter	144.
162.	Balog Gábor	145.
163.	Lódi Mihály	153., 146.
164.	Varga János	147.
165.	Dosztány István	148.
166.	Zsunyi István	149.
167.	Kucsmer Márton	150.
168.	Kalapáti Péter	150.
169.	Wurtz Lőrincz	151.
170.	Wurtz János	152.
171.	Budai András	154.
172.	Firány Vera	155.
173.	Scher János	155.
174.	Haug Mihály	156.
175.	Szelner János	161., 156.
176.	Papp József	157.
177.	Tóth Illés	158.
178.	Borbás András	159.
179.	Kiss Kovács Zsuzsanna	160.
180.	Szekeres Elek	162.
181.	Böhm Gottfried	162.

Sor- szám	A fél neve	Házszám
182.	Szabó György	163.
183.	Holló István	163.
184.	Hertl Sebestyén	164.
185.	Szügyi János	166.
186.	Kis János	167.
187.	Hulala János	167.
188.	Kovács János	168.
189.	Id. Nagy Pál	170.
190.	Id. Nagy Pálné	170.
191.	Krum János	171.
192.	Csernik Pál	172.
193.	Csernik Pálné	172.
194.	Muzsi Illés	173.
195.	Kéringér András	173.
196.	Hetzl Mihály	174.
197.	Rein Konrád	175.
198.	Greiling András	176.
199.	Kovács János	177.
200.	Benedek Mihály	178.
201.	Wurtz András	179.
202.	Sétáló Pál	180.
203.	Kaszás József	181.
204.	Becker Péter	182.
205.	Nagy Lajos	183.
206.	Hoffmann Keresztély	199., 184.
207.	Dudás György	185.
208.	Müller András	186.
209.	Szörösi Mihály	186.
210.	Kovács János	187.
211.	Horváth József	188.
212.	Sági Örzse	189.
213.	Szkotovits Tamás Rozália	189.
214.	Vasas István	190.
215.	Nagy Pál	190.

Sorszám	A fél neve	Házszám
216.	Hémi István	191.
217.	Zsirko Ilona	191.
218.	Kanyó Mihály	192.
219.	Wir Márton	493.
220.	Czimbal Ferencz	194.
221.	Metzinger Lipót	195.
222.	Szekeres Ádám	197.
223.	Csóré István Mihály	198.
224.	Freisz Henrik	200.
225.	Balázs András	201.
226.	Vanyúr Pál	202.
227.	Csizmár Károly	203.
228.	Kovács János	205.
229.	Kovács Balázs	205.
230.	Magyar Mihály	206.
231.	Nagy András	207.

A pótszerződés lényeges rendelkezései a következők: **1.** A Magyar Királyi Államkincstár 50 kat. hold földterületet visszavásárol a telepesektől, ezzel az értékkel csökken a telepesek adóssága (6616 forint 66 krajcárral). **2.** Az 1883. december 2-án kötött adásvételi szerződésben meghatározott 605 000 Ft vételár az eddigi befizetések és a megadott könnyítések alapján 501 273 Ft 14 krajcárra csökken. **3.** Minden telepes család jogosulttá vált, hogy az általa megvásárolt birtok vételárának egyenlő évi felosztásával 1887. október 1-jétől kezdve 20 évig terjedő időszakban az évi részleteket a Budapesti Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének fizesse be.

Álljunk meg egy pillanatra, és vizsgáljuk meg, hogy a fenti szám adatok egy-egy telepes család szempontjából mit is jelentenek! Az 501 273 forintra a 6%-os kamat 30 076 Ft, tehát a telepesek adóssága 532 349 Ft. Ezt az összeget, ha elosztjuk a 200 első telepes családra, akkor 2661 forintot kapunk, a 20 év alatt ez minden családnak évente 133 forint tartozást jelent. Sok vagy kevés? Első szempillantásra nem tűnik nagy tehernek, de ha az akkori gazdasági-szociális körülmények közé helyezzük, akkor nem kis pénzről van szó. Ugyanis abban az időben egy napszám díja 1 Ft, ha a napszamos kosztot is kap, akkor 80 krajcár. Vagy: 1 hold jó minőségű földön gazdag termés esetén 25 Ft jövedelmet lehetett megvalósítani. Tehát a 133 Ft évi adósságrészlet körülbelül 5,5 hold föld jó termésének értékét jelentette vagy 133–165 napszámot.

A telepesek jelentős része úgy könnyített helyzetén, hogy a többségében németeknek eladott ingatlanok értékének és mennyiségének arányában közösen fizették az egy-egy évre eső adósságot. Így is akadtak telepesek, akik a nehéz gazdasági helyzet, a közbejött világháború, az ország- és hatalomváltás miatt örök adóssai maradtak a Magyar Királyi Államkincstárnak.

4. A telepes vevő a megvett ingatlanokat olyan állapotban vette át, amilyenbe azok a vásárlás alkalmával voltak. A kincstár sem a múltra, sem a jövőre nézve az eladott birtok terjedelme, minősége, jövedelmezősége vagy a jogutódlás tekintében semmilyen felelősséget nem vállal. Minden ilyen esetleges igényről a telepes vevők az örökös adásvételi pótszerződés aláírásával lemondanak. **5.** A telepes vevő – az általa megvett birtok arányában – viseli a mérnöki munkálatok költségeit a birtok- és telepfelméréssel, valamint a telekkönyvezéssel kapcsolatban. **6.** A római katolikus lelkész kinevezésének jogát a kincstár magának tartja fenn. **7.** A telepes vevők kötelesek az épületeket az Első Magyar Általános Biztosító Társulatnál tűzkár ellen biztosítani. A biztosítónak pedig kellő időben jelenteni kell a tűzkárt a kárösszeg megfizettetése céljából. **8.** A tartozásokat a telepes vevő köteles pontosan fizetni, ha ezt elmulasztja megtenni, a már befizetett részletek a királyi kincstári uradalmat illetik, a birtokot pedig árverés útján új tulajdonos veheti meg. **9.** A telepes vevő a belső telken 1892. október 1-jéig köteles befejezni a házépítést. **10.** Ezen örökös adásvételi pótszerződés megkötéséig a vevők és társvevők egy része az 1883-as alapszerződésből származó jogaikat, a kincstár beleegyezése nélkül, másokra ruházta, ezért a létrejött adásvétel vagy a birtoktulajdon átruházásának költségeit kizárólag a telepes vevő köteles fedezni. **11.** Tekintettel arra, hogy a birtok- és birtokos változások, cserék, eladások, átruházások a kincstár előzetes beleegyezése és jóváhagyása nélkül nem érvényesek, a kincstár az alap adásvételi szerződés aláíróin kívül mást nem köteles elfogadni, valamint jogában áll az eladott terület visszavétele és újbóli értékesítése.

Ezek a feltételek – jogi szempontból – keményen vannak megfogalmazva, de sem a kincstár, sem a telepesek nem tartották be túl szigorúan. A szegénység mindig nagy úr volt Tiszakálmánfalván, amit legjobban bizonyít, hogy a most már 369 telepes örökös adásvételi pótszerződéséből eredő földmérői-mérnöki munkák értéke 966 Ft volt, ami családonként 2 Ft 61 krajcárt jelentett. A telepesekkel azonban 439 Ft 12 krajcárt sikerült megfizettetni, az adósság nagyobb részét jelentő 526 Ft 88 krajcárt még az adóvégrehajtó sem tudta beszélni.

Mégis azt kell mondani, hogy az örökös adásvételi pótszerződés megkötése előtti két évben és az utána következő két-három évben Tiszakálmánfalva oly mértékben kiépült, hogy visszafordíthatatlanul haladt az önálló nagyközséggé történő nyilvánítás felé.

Vályogverés a falu telepítésének idején

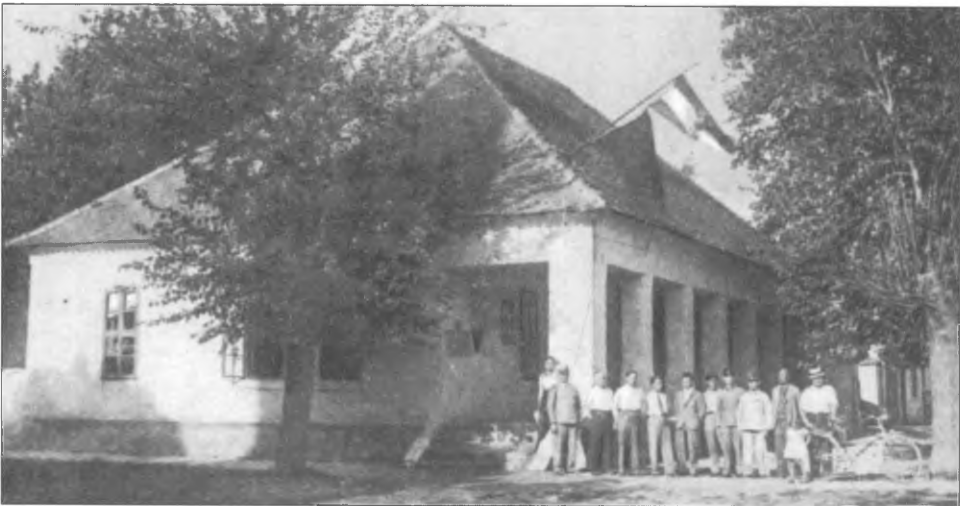
*Masa Péter Szeged-Alsóvárosból érkező
telepes és Teréz neje (született Zsúnyi),
valamint gyermekei – korabeli viseletben,
1910-ben*

Telepes ház a főutcán

Az 1970–80-as évekre fennmaradt telepes házak (Masa Tibor felvételei)

Üdvözet Tiszakálmánfalváról! A községháza épülete kívülről ma is így néz ki